

## HET BELGENMONUMENT

*update november 2014*

### **Wat er aan voorafging**

In 1914 was Bosnië - Herzegovina geannexeerd door Oostenrijk. Op 28 juni van dat jaar brachten de Oostenrijkse Aartshertog Frans Ferdinand en zijn echtgenote Prinses Sophie een bezoek aan de hoofdstad Sarajevo en werden door de in Bosnië wonende Serviër Gravilo Princip doodgeschoten. Gravilo Princip was lid van de geheime organisatie "Verbond van de Dood" dat tot doel had de Zuid Slaven te bevrijden van de Oostenrijks - Hongaarse overheersing.

De moord hing van toevalligheden aan elkaar: de chauffeur van het paar reed verkeerd en stopte; op dat moment kwam Gravilo uit een café en zag zijn kans schoon. In 2014 is er voor hem een standbeeld opgericht in Servisch Sarajevo!

Deze moord was de aanleiding voor de mobilisatie van Oostenrijk en Hongarije, nadat drie dagen eerder de Oorlog was verklaard aan Servië. Oostenrijk was al verzekerd van de steun van Duitsland voor een actie tegen Servië.

Niemand wilde oorlog, ook Duitsland niet, maar de partijen zijn er ingerommeld. Wel heeft de Oostenrijkse minister van Buitenlandse Zaken een kwalijke rol gespeeld. Hij wilde Servië een lesje leren tegen hun nationalistische gedachten.

Servië was al jaren een probleemland. Er waren allerlei nationalistische groeperingen die subversieve activiteiten ontplooiden waar de regering officieel niets van wist maar in werkelijkheid wel.

Duitsland had in een ultimatum aan Rusland stopzetting geëist van militaire voorbereiding van een oorlog door het Tsarenrijk, en in een ultimatum aan Frankrijk heeft Duitsland opheldering gevraagd over de Franse houding ten aanzien van een oorlog tussen Rusland en Duitsland. Alle pogingen van Engeland om een oorlog te voorkomen mislukten.

Gesteund door Duitsland verklaarde Oostenrijk op 28 juni de oorlog aan Servië en op 29 juni volgde het eerste bombardement op de Servische hoofdstad Belgrado.

Troepenbewegingen werden gezien als een aanzet tot oorlog. De Duitsers hadden al lang een alom bekend aanvalsplan: het von Schlieffenplan. Aanvankelijk zou het ook door Nederland trekken, maar het leek Duitsland profijtelijker om Nederland met zijn havens neutraal te houden. De Duitse militaire staf wist dat een oorlog tegen Frankrijk niet gewonnen kon worden. De enige kans was een snelle doortocht door België. Die moest worden afgedwongen door terreur. En zo geschiedde. Duitsland wilde om de fortengordel in NO Frankrijk heen en moest daartoe door België trekken.

Het Duitse ultimatum aan België, dat neutraal wilde blijven, waarin een vrije doortocht naar Frankrijk werd geëist liep af, en op 4 Augustus viel het Duitse leger België binnen via het fort Luik na barbaars optreden tegen burgers. Na twee weken brak de Belgische weerstand en trok het leger zich terug op de fortengordel rond Antwerpen. Op 10 oktober viel ook Antwerpen in handen van de Duitsers.

Inmiddels waren veel burgers over de Nederlandse grens gevlucht. Omdat Nederland zijn neutraliteit wilde bewaren, moesten de Internationale interneringsvoorwaarden worden uitgevoerd zoals die waren vastgesteld op de Haagse Vredesconferentie van oktober 1907.

Het gevolg hiervan was dat de gevluchte militairen, zowel Duitse als Belgische, ondergebracht moesten worden in interneringskampen – achter de pinnekensdraad.

De kampen werden ook qua nationaliteit opgezet:

Belgen: Harderwijk, Gaasterland, Oldebroek, Amersfoort-Zeist, Kampen, Assen, Loosduinen, Nunspeet, Zwolle

Duitsers: Bergen (N.H.)

Britten (Groningen, Leeuwarden)

In totaal werden in WO I de volgende aantallen militairen geïnterneerd, met tussen haakjes de aantallen officieren.

Belgen 33.105 (405)

Britten 1.751 (139)

Duitsers 1.461 (66)

Fransen 8 (5)

Amerikanen 4 (4)

De Amersfoortse kazernes waren in verband met de mobilisatie niet geheel bezet, zodat deze in aanmerking kwamen voor de eerste opvang.

Tussen 10 en 14 oktober waren er 15.000 Belgische militairen op het terrein van de Juliana van Stolbergkazerne. De kazerne was overbevolkt en daarom werd er een militair kamp uit de grond gestampt in Zeist en Harderwijk. De soldaten leefden achter prikkeldraad in primitieve omstandigheden.

De opstand in Amersfoort/Zeist vond plaats 2 en 3 december 1914, nog geen maand nadat de eerste geïnterneerden hun intrek in de barakken genomen hadden. Oorzaken: lage soldij, hoge prijzen kantines, provisorische voorzieningen, Er heerste wanorde. Houtvoorraden (voor de verder aanbouw van de barakken) werden verdonkeremaand, evenals grote hoeveelheden servies en bestek. Sterke drank werd naar binnen gesmokkeld. Nederlandse scharrelaars begonnen aan de poort een woekerhandeltje in burgerkleding (waarin vervolgens menige ontsnapping werd gedaan).

Een incident met burgerkleding was aanleiding voor de sloop van de noodkantine en het plunderen van de inventaris.

De bewaking werd bekogeld. Uiteindelijk werd er geschoten. Resultaat: 8 doden, 18 gewonden.

Officieren mochten op erewoord dat ze niet zouden vluchten verblijven bij burgers in de stad..

Steden met veel geïnterneerden kwamen in januari 1915 onder militair gezag. Zo ook Amersfoort. De gemeente kreeg wel opdracht te voorzien in voeding van burgers en militairen, wat met het vorderen van de oorlog een groeiend probleem werd.

Naast militairen kwamen ook hun familieleden en andere Belgische burgers naar Nederland. De gezinnen werden ondergebracht in z.g. gezinsdorpen: Albertsdorp in Soesterberg, Elisabethdorp op de Vlasakkers te Amersfoort, Nieuwzorg ook in Soesterberg en Leopoldsdorp in Harderwijk. Zo kwamen er dorpen met houten woningen. In 1918 zijn deze woningen naar België overgebracht. In november 1914 telde Nederland **325.000 burgervluchtelingen** en er waren **ruim 30.000 militairen** naar Nederland uitgeweken. Amersfoort zag het inwonertal verdubbelen tot 45.000.

Aanvankelijk was de bewegingsvrijheid van de geïnterneerden beperkt, maar later was het mogelijk om de kampen te verlaten en buiten het kamp werkzaamheden te verrichten.

Om de geïnterneerden te stimuleren werd begin 1915 de Centrale administratieve Commissie der Werkscholen opgericht, waar geïnterneerden lessen op verschillend gebied konden volgen en een vak leren.

NB Toen was er in België nog maar net leerplicht. Veel soldaten waren analfabeet.

### **Plannen voor een monument**

Als dank voor de gastvrijheid in Nederland werd het plan opgevat om een monument te bouwen. De initiatiefnemer was de directeur van de Centrale Commissie der Werkscholen, de heer **Omer Buyse**. Het besluit werd genomen op 3 oktober 1916 en als lokatie werd Amersfoort gekozen en wel het terrein tussen de Utrechtseweg en de Daem Fockemalaan.

#### *De ontwerpers.*

Het monument werd ontworpen door de **Belgische architect Huib Hoste** (1881-1957). Hij had grote belangstelling voor de moderne architectuur in Nederland, vooral de Amsterdamse school met Berlage. Dat is goed te zien aan metselwerk en –verband. De indeling van het omliggende terrein ontwierp hij samen met de Belgische **tuinarchitect Louis Van der Swaelmen jr.** (1883 -1929)

Het beeldhouwwerk, oorspronkelijk uitgevoerd in gemetalliseerd beton, en de glasinloodramen werden ontworpen door de Nederlandse beeldhouwer **Hildo Krop**, de Zwitserse beeldhouwer / glasschilder **François Gos** en de Belgische glasschilder **Firmin de Smet**. Het glaswerk is geheel verdwenen, waarschijnlijk bij het aanbrengen van het carillon.

#### *Situering.*

Het monument bestaat uit twee delen: het hoofdgebouw, gelegen op het hoogste punt van de Amersfoortse Berg op 43,60 meter NAP, en de zestig meter verder gelegen herdenkingsmuur op 40 meter NAP

**Het Monument** - in omvang het grootste van Nederland

De start van de bouw was in het voorjaar van **1917** en heeft een jaar geduurd. Geïnterneerden werden ingezet als bouwvakker en konden zodoende een vak in praktijk brengen: metselaar, smid, schilder, timmerman.

Het hoofdgebouw met een afmeting van 18 X 6 meter heeft twee zijtorens (pylonen) van 12 meter hoog en een middentoren met een hoogte van 14 meter

Aan de voorzijde is een aantal reliëfs aangebracht. Links de uitbeelding van de arbeid (smid met hamer en aambeeld), troost en opbeuring.

Rechts de uitbeelding van het moederschap (vrouw met spinnewiel) en in het midden een reliëf met een aantal dansende kinderen met links een oogstende vrouw en rechts een ex-soldaat met de hand aan de ploeg. Midden boven is de Belgische leeuw afgebeeld.

Aan de voet van het gebouw zijn negen gemetselde bloembakken en negen fonteinen die de negen Belgische provincies voorstellen.

Aan deze voorzijde bevindt zich een oriënteringstafel, geschonken door de Rotary, die in 1937 is vervaardigd door een aantal jonge Amersfoortse werklozen. Door de hoge begroeiing is er geen vergezicht meer en heeft deze tafel nu geen nut meer.

Aan de achterzijde is een 4 ½ meter hoog reliëf van een vredesfiguur met daaronder "PAX" (vrede) gemaakt door de Zwitser Francois Gos. Boven deze figuur is de Nederlandse leeuw te zien.

De trappen leiden naar een trapportaal met 2 kleine vertrekken. Het eerste is gewijd aan 176 Belgen die tijdens hun verblijf in Nederland zijn overleden: een 'In Memoriam' en de woorden Brussel - Bruxelles en St. Michael. De meesten van hen overleden in 1918 aan de Spaanse griep. Er waren acht rouwende figuren te zien, door Gos op glas geschilderd, maar deze zijn spoorloos. Het tweede vertrek is opgedragen aan Koningin Wilhelmina van Nederland en Koning Albert van België, omgeven door enkele bevelhebbers.

In de middentoren, verhoogd tot 16 meter, hangt sinds 1967 het **carillon dat in 1958 op de Expo te Brussel stond**. Nu is het in gebruik als oefencarillon door de Nederlandse Beiaardschool.

Er hangen 48 klokken die met een gelijkzwevende stemming (uitvinding in de tijd van van Bach). met de tonen c2 (260 kg.)-d2- chromatisch -c6. Aan de achterkant zijn twee sleuven dichtgemaakt toen er in de omgeving nieuwbouw kwam.

De buitenste torens herbergen de grootste vleermuizenkolonie van Amersfoort.

### **Herdenkingsmuur**

De laaggelegen herdenkingsmuur met een afmeting van 20 X 4 meter heeft een aantal reliëfs, gemaakt door de Amsterdamse beeldhouwer Hildo Krop, die de geschiedenis van de Belgische vluchtelingen uitbeelden.

*Rechts* de Duitse overval op België met de gruwelen van de oorlog ( bajonetten, soldaten, gewonde burgers )

*In het middendeel* een barstende bom, vluchtende vrouwen, dode en vallende kinderen.

Aan de linkerkant Nederlanders die de Belgen tegemoet komen met fruit en boeken, symbolen voor verzorging en onderwijs.

Het *meest linkse* reliëf toont een Belgische soldaat, liggend onder een bladerloze boom, beeld van stilstaand leven,

een ondergaande zon en rechts de dood die een zeis hanteert.

Op de *achterzijde* van deze muur staan de woorden "Gastvrijheid, Opbeuring, Onderwijs" En hun franse vertaling "Hospitalité, Reconfort, Instruction" te lezen.

Het was de bedoeling dat deze muur het front zou vormen van een interneringsmuseum, waarin allerlei herinneringen van deze interneringskampen zouden worden bewaard. Het is er echter door geldgebrek niet van gekomen.

Op 11 november 1918 capituleerde Duitsland. De Belgen werden meteen naar huis gestuurd.

Pas in **1937 is het monument officieel onthuld** – zie de plaquettes. Eraan vooraf gingen wrijvingen tussen Nederland en België. Nederland stuurde een forse rekening aan het berooide België voor de internering van de soldaten. Nederland had vanwege de neutraliteit geweigerd om Engelse soldaten langs de Westerschelde te laten varen om fort Antwerpen te verdedigen, maar Duitsers mochten wel met hun buit vluchten naar hun land op het einde van de oorlog. België claimde Zeeuws Vlaanderen met de toegang tot de haven van Antwerpen en een deel van Zuid Limburg.

In de naoorlogse enigszins gespannen verhouding tussen België en Nederland heeft ook de (in zijn beroep bekwame) Waterstaatsingenieur A.A. Mussert nog een rol gespeeld. Er was sprake van een verdrag tussen beide landen waarbij de Schelde-Rijnverbinding zou worden verbeterd, en het merendeel der kosten voor rekening van Nederland zou komen (terwijl België het meeste belang had bij die verbinding) M. mobiliseerde als burger (zijn partij dateert pas van 1931) tegenkrachten waardoor de 1e Kamer uiteindelijk in 1927 het concept-verdrag niet goedkeurde.

In 1956, 1977 en in 2000 zij er restauraties uitgevoerd. Wij wachten op een volgende restauratie bij het 100-jarig bestaan van het monument.

Ook elders zijn er Belgenmonumenten: in Harderwijk herinneren een passantenverblijf en een ereveld aan 1914-1918.

Op de Edese Heide is een gedenksteen die herinnert aan het voormalige kamp met 5300 Belgische inwoners.

Er is daar ook een begraafplaats van overleden Belgen

De Nederlandse overheid deelde de armlastige Belgen die in de vluchtelingenkampen gehuisvest werden in drie groepen in: de gevaarlijke of ongewenste elementen, de minder gewensten en de fatsoenlijke behoeftigen. Ede was opgezet voor de laatste categorie en werd derhalve het modelvluchtoord. Nunspeet daarentegen was bestemd voor de eerste categorie ook wel omschreven als 'de heffe des volks', oftewel het uitschot. Er kwamen tot 7000 Belgen te wonen. Volgens de eerste kampbestuurder, dr. Hendrik Muller, bestond de kampbevolking uit: 'dronkelappen, lichtekooien, syfilislijders en luiards.' Een niet al te positieve beschrijving derhalve.

Op de oude Begraafplaats in Nunspeet liggen bijna 650 overleden Belgen.

In Harderwijk werden ongeveer 15000 Belgische militairen geïnterneerd. Op de begraafplaats aldaar worden 349 Belgische doden herdacht, o.a. de dodelijke slachtoffers van de opstand in Kamp Zeist.

Bronnen: Monumentenzorg Amersfoort  
Amersfoortse Courant  
Een artikel van Max Cramer, Monumentenzorg Amersfoort